

Vehrer Adél

Recenzió Magyar Zoltán Moldvai csángó mondakatalógusáról

Review of Magyar Zoltán's Catalogue of Hungarian (Chango) Legends in Moldavia

ÖSSZEFOGLALÁS

A recenzált kötet két korábbi, nagyszabású folklorisztikai kézikönyv harmadik darabja, *A magyar történelmi mondák katalógusa* (2018) és az *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus* (2021) megjelenését követően. A Kárpát-medencei mondahagyományt összegző, korábbi 12, illetve 4 kötetes mű jelenleg egy 2 kötetes harmadik kézikönyvvel bővült. Jelen mondakatalógus kiemelt jelentőségét több tényező támasztja alá: egyrészt a moldvai magyarok mondahagyománya a magyar népi műveltség egyik kevésbé ismert része, másrészt a moldvai csángó adatbázis jóval nagyobb annál, mint amit a folkloristák korábban feltételeztek, végül, de nem utolsósorban az első olyan monográfia, amely átfogóan mutatja be egy nagy múltú európai etnikai csoport összetett mondahagyományait. Ezzel nemzetközi szinten is bizonyítja hiánypótló jellegét. A két kötetes mű típus- és motívumindex formájában összegzett része a néprajzi tudományok számára nyújt pótolhatatlan támogatást, ugyanakkor a második kö-

tetben olvasható, több mint háromszáz oldalas összegző tanulmány a néprajz, a hagyományok és a történelem iránt érdeklődők számára is hasznos információkat nyújt.

Kulcsszavak: népköltészet, népmonda, nemzeti történelem, hiedelemvilág

ABSTRACT

The reviewed volume is the third installment of two previous, large-scale folkloristic handbooks, following the publication of the Catalogue of Hungarian Historical Legends (2018) and the Catalogue of Belief Legends in Transylvania (2021). The previous 12- and 4-volume works summarizing the Carpathian Basin folktale tradition have now been expanded with a third 2-volume handbook. The outstanding importance of this folktale catalogue is supported by several factors: on the one hand, the folktale tradition of the Moldavian Hungarians is a lesser-known part of Hungarian folk culture, on the other hand, the Moldavian Chango da-

DR. VEHRER ADÉL HABIL. PHD, egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán és Társadalomtudományi Kar (vehrer.adel@sze.hu).

tabase is much larger than folklore researchers previously assumed, and last but not least, it is the first monograph that comprehensively presents the complex folktale traditions of a European ethnic group with a long history. This proves its gap-filling nature at an international level. The two-volume work, summarized in the form of a type and motif index, provides irreplaceable support for the field of ethnography, while the more than three-hundred-page summary study in the second volume also provides useful information for those interested in ethnography, traditions and history.

Keywords: folk poetry, folk tales, national history, folk beliefs

Magyar Zoltán három évtizeddel ezelőtt kezdte meg kutatómunkáját a moldvai csángók körében. Az akkoriban még – többek között – néprajz szakos egyetemi hallgatónak az 1993-as diplomamunkája is e tárgyban született, *A moldvai csángók búcsújáró szokásai* címmel. 1991-92-ben ugyanis egy szemesztert töltött a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Magyar Intézetében, ahol bekapcsolódott a Néprajzi Tanszék nagyszabású Moldva-kutatási projektjébe. Első tudományos publikációja is csángó témájú volt, mely a vallás és etnikum kapcsolatát dolgozta fel egy moldvai csángó faluban. (Magyar 1994) Ezt követően rendszeresen visszajárt Moldvába és résztvevő megfigyeléssel, néprajzi interjúkkal tárta fel az egyedien gazdag szövegkorpuszt. A szerzőnek 2024-ben jelent meg a *Világszépe. Moldvai csángó népi elbeszélések* című kötete, amelyben az 1991 és 2022 közötti saját moldvai gyűjtéseit foglalja össze egy gyűjteményes kötetben. A könyvben 550 szöveget, ezek között meséket, mondákat, tréfás elbeszélést és igaz történetet ad közre. A recenzált mű tehát egyben egy hosszú forrásteremtő munka eredménye is, ugyanis a folklórszövegek jelentős ré-

szét teszik ki a saját gyűjtésű narratívák alapján besorolt típusok és motívumok.

Magyar Zoltán a népköltészet és a hagiográfia kutatója, elméleti rendszerezője, az MTA ELKH Néprajztudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. Csaknem száz önálló kötet és több mint háromszáz tanulmány szerzője, több folyóirat és könyvsorozat szerkesztője. Alapító szerkesztője a Magyar Népköltészet Tára, a Documentatio Folkloristica, a Documentatio Epica, a Documentatio Folkloristica Carpathica és A Nemzeti Kultúrtörténet Kincseitára című könyvsorozatoknak.

A két nagyszabású folklorisztikai kézikönyv, *A magyar történeti mondák katalógusa* (Magyar 2018) és az *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus* (Magyar 2021) folytatásaként a moldvai csángó mondaanyag rendszerbe foglalása azért jelenik meg a trilógia harmadik produktumaként, mert a moldvai csángó adatbázis jóval nagyobb annál, mint amit a folklórkutatók korábban feltételeztek, valamint az elzártságban élő népcsoport számos olyan narratívát őrzött meg, amely a további magyar lakta területek népe körében a 21. század elejére már feledésbe merült. Jelen kötet az előbbi kettővel megegyező struktúrájú, de a szövegkorpusz sokszínűsége okán a teljes műfaji spektrumot átfogja a típus- és motívumindex tekintetében.

A Moldvai csángó mondakatalógus 8000 mondaszöveg alapján készült el, míg a magyar történeti mondák rendszerezése 112000, az erdélyi hiedelemmondáké pedig 35000 folklórszöveget vett alapul. A kézikönyv alapját képező Moldvai Csángó Szövegfolklor Archívum 7600 prózaepikai alkotást foglal magába, a mondákon kívül pedig nagy számban meséket, adomákat, proverbiumokat és igaz történeteket is. Mindezekből közel 3000 mondatípus rajzolódik ki. Ez felöleli az összes publikált, a múzeumi adattárakban és néhány magánarchívumban fellelhető szöveget, valamint a szerző

recens folklorgyűjtéseit. Itt emeljük ki Magyar Zoltán archívumalkotó munkásságát, amely nélkülözhetetlen része a magyar mondahagyomány teljes körű katalogizálási folyamatának. A recenzált kötet 2022-ben a Kairosz Kiadó gondozásában jelent meg, Magyar Zoltán mondarendszerező trilógiájának harmadik kötet-együtteseként.

Mindezekből következően a Moldvai csángó mondatakatalógus valójában a nemzetközi folklorisztika körében is unikális, hiszen az első olyan monográfia, amely átfogóan mutatja be egy nagy múltú európai etnikai csoport összetett mondahagyományait. A kézikönyv két kötete a magyar népi kultúra archaikus rétegét képviselő moldvai magyarság hagyományvilágának több évszázados örökségét foglalja össze a középkortól napjainkig, egyesítve magában sok-sok generáció kulturális hagyatékát és teremtő képzeletvilágát.

Az első, 650 oldalas kötet fejezetei típusmutató formájában vázolják fel a moldvai magyarság prózaepikájának főbb témacsoportjait. E részekből egy tematikailag rendkívül gazdag és sokszínű mondahagyomány rajzolódik ki. A katalógus hangsúlyos részét képezik a vizsgált tájegységen legnagyobb változatosságban fennmaradt eredetmagyarázó mondák, és a tájegység népének elkötelezett katolikusságával összefüggő vallásos témájú mondák, melyek a középkori kultúra szájhagyományozott örökségeként a teljes magyar nyelvterületen belül csak e tájegységen maradtak fenn ilyen mértékű változatosságban. Amennyiben az eredetmagyarázó mondákat, a biblikus apokrifeket, egyes alapítási mondákat és a szentekről szóló legendákat is ide soroljuk, a csángó népköltészet legnépesebb tematikus csoportjait a vallásos tárgyú mondák alkotják. Ennek oka az a mély, középkorias vallásosság, amely még a 20. század végén is jellemezte a moldvai magyarokat. E kötet részét képezik a moldvai magyarok ala-

pítási mondahagyományai, történeti mondái és történelmi emlékezetének más szövegméltői, továbbá vallásos témájú mondáik. Részben ide sorolható a túlvilágjárásról szóló különleges elbeszélés-repertoár is.

A kötet második felében a hiedelemmondák regiszterét találjuk, ezt egészítik ki az olyan nagyobb tartalmi egységek, mint például a sors és előjelek, a halál és halottak hiedelmek, a természetfeletti lények, mitikus állatok és növények, mágikus képességű személyek és a mindennapi mágiáról szóló narratív képzetkör. A kötetet a moldvai csángó szövegfolklor 30 oldalas bibliográfiája zárja.

A katalógus második, 380 oldalas része az első kötetben közreadott típusmutató tudományos segédanyaga és elméleti szintézise. Az első kötetben alfabetikus rendben közölt, a tárgyszavak szövegkörnyezetére is utaló motívumindexet egészíti ki a második, elemző rész a moldvai csángók mondahagyományiról, amely a leginkább tájspecifikus témaköröket és típusokat mutatja be. E kötet tartalma segíti az előző rész tárgyszavas mutatójának értelmezését, ugyanis egy-egy motívum népköltészeti beágyazottságát e szöveg révén ismerhetjük meg, a típusszámok segítségével pedig az eredeti helyekre is visszakereshet az olvasó.

Szintén a motívumindexet egészíti ki a moldvai csángó mondahagyományt a nemzetközi párhuzamokkal összehasonlító konkordanciajegyzék. E jegyzék azt bizonyítja, hogy a folklor általában nem ismer nyelvi és földrajzi határokat. A közös keresztény gyökerek miatt sok-sok olyan folklorhagyomány van, amelynek előképe a Bibliában, különösen az Ószövetségben lelhető fel. A moldvai folklor különösképpen bővelkedik ilyenekben. E vándormondák többsége Európa sok népe körében ismert. Kivált a katolikus népek körében több a szövegpárhuzam, mint

a protestáns vidékeken. A moldvai csángó mondakorpusz erdélyi folklórhagyományokkal hasonlatos jellege mellett sok típus párhuzamát tudja kimutatni a szerző a moldvai román mondakincsben is. Emellett mindenképpen ki kell emelni, hogy a „A moldvai csángók sajátos földrajzi és történelmi helyzetéből adódóan sok tekintetben speciális, esetenként unikális prózaepikai hagyományok maradtak fenn”, ahogy azt a szerző megjegyzi a népmondák főbb típusait és témaköreit vizsgáló fejezetben. Ezek „olyan tájspecifikus elbeszéléskorpusz részei, melyek számos további hagyománnyal bővíthetők, sajátos, regionális karakterük azonban e példák alapján is jól érzékelhető.” (276. oldal)

A második kötet további részében helyet kapó, több, mint 300 oldalas elemző tanulmány a moldvai magyar néprajzi csoport történetét és főbb kulturális jellemzőit mutatja be, szól a moldvai csángó szövegfolklór kutatástörténetéről, valamint ismerteti a műfaji klasszifikáció alapját és előfeltételét képező adatbázist. A szerző itt részletesen leírja a moldvai csángók történetét, népcsoportjait, szokásvilágát, népzenejét, néptáncát, viseletét, amelyből körvonalazódik az etnikai csoport néprajzi karaktere. A moldvai csángó szövegfolklór kutatástörténetéről szóló részből pedig kiderül, hogy a csángók iránti etnográfiai érdeklődés egyidős a folklórkutatás magyarországi kezdeteivel. Az első gyűjtésekre ugyanis az 1830-as években került sor a Magyar Tudós Társaság ösztönzésére. Különösen értékes az a fejezet, amelyben a szerző ismerteti a moldvai csángó apokrif hagyomány nemzetközi hátterét. A moldvai csángó mondahagyomány leginkább tájspecifikus témakörei és típusai számos témakört ölelnek fel, a magyar szent királyok narratív hagyománykörétől kezdve a csíksomlyói kegyhely legendáikéig, illetve egy kizárólag

moldvai folklórból ismert kincsmondától a táltos és a szépasszony regionális hiedelemköréig bezárólag. A katalógusban feldolgozott mondakorpusz alapján kimutatható az is, hogy a néphitadatok és hiedelemjelenségek túlnyomórészt azonosak az erdélyi magyar folklór hasonló elemeivel, illetve azok régiesebb és tovább fennmaradt változatai.

A kötet kiemelt értéke, hogy a Moldvában élő északi csángók körében eddig alig voltak hiedelemgyűjtések, e kutatások a moldvai magyarság többi csoportja között is lényegében csak a 20. század második felétől indultak meg. Az ebben az időszakban egyre professzionálisabbá váló Moldva-kutatást alapjaiban határozta meg az 1930-as évek első felében itt gyűjtő és a bukaresti levéltári forrásokat feltáró Lükő Gábor, valamint a csíksomlyói származású Domokos Pál Péter. Meg kell említenünk még Faragó Józsefet is, aki az 1950-es években több száz meseszöveget jegyzett fel a tájegységen, vagy Kallós Zoltánt, akinek moldvai népdal-, népballada és mesegyűjtése közismert. A néprajzi csoport legismertebb kutatói közül került ki Bosnyák Sándor is, akinek 1980-ban publikált *A moldvai magyarok hitvilága* című kötete a moldvai csángó folklór első nagyszabású korpusza, ezzel együtt máig alapvető forrásműnek számít.

Magyar Zoltán legújabb katalógusa – a korábbi két kézikönyvhöz hasonlóan – a folklórkutatók számára megkerülhetetlen alpmű, a további gyűjtések és kutatások rendszerezett közlését és összehasonlító elemzését teszi lehetővé. Kiemeljük a szerző archívumképző munkásságát is, amelynek összességében több tízezer saját gyűjtésű és lejegyzésű mondaszöveget köszönhetünk a Kárpát-medence területéről. E szerteágazó tevékenység jelentősen járul hozzá ahhoz, hogy a magyar folklórkutatást ma is élenjárónak tekinthetjük nemzetközi viszonylatban. Egyúttal re-

ményünket fejezzük ki a tekintetben, hogy hosszabb távon e katalógus-trilógia a jövőben angol nyelven is rendelkezésre áll majd a külföldi szakmai közönség számára.

Magyar Zoltán (2022): *Moldvai csángó mondakatalógus. Típus- és motívumindex. I-II.* Kairosz Kiadó, Budapest. (ISBN: 9789635141555) 1032 p.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Magyar Zoltán (1994): Vallás és etnikum kapcsolata egy moldvai csángó faluban. *Néprajzi Látóhatár*, 1994:1-2. 75-88.

Magyar Zoltán (2018): *A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívumindex. I-XI.* Kairosz Kiadó, Budapest.

Magyar Zoltán (2021): *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus. Típus- és motívumindex. I-IV.* Kairosz Kiadó, Budapest.

Magyar Zoltán (2024): *Világszépe. Moldvai csángó népi elbeszélések.* Kairosz Kiadó, Budapest.